

DE (ON)ZIN VAN FILOSOFIE IN TIJDEN VAN CRISIS

Lode Lauwaert & Andreas De Block

Het lijkt geen twijfel dat wetenschappen een belangrijke rol hebben te spelen in crisissituaties. Dat is niet anders tijdens de coronapandemie. Virologen en epidemiologen kunnen het besmettingspercentage van het virus en het nut van medische interventies beoordelen; economen wordt gevraagd om de langetermijneffecten van de maatregelen op bedrijven en de overheidsfinanciën in te schatten; motivatiepsychologen informeren het beleid over wat redelijkerwijze verwacht kan worden van jongeren. Kan de filosofie ook een dergelijke bijdrage leveren? Heeft de filosofie ook een belangrijke rol te spelen? Is filosofie in tijden van Covid ‘belangrijker dan ooit’¹, zoals sommigen beweren?

Nogal wat filosofen denken kennelijk dat ze belangrijke dingen te zeggen hebben aan een niet-academisch publiek. Denk bijvoorbeeld aan de inmiddels beruchte stukken van Giorgio Agamben (2020) of boeken in de stijl van Slavoj Žižeks *PANDEMIC! Covid-19 Shakes the World* (2020). Hoewel deze geschriften zich qua stijl en inhoud duidelijk richten op een niet-academisch publiek, zijn wij geneigd te denken dat de maatschappelijke impact bepaald beperkt blijft. Moeten we dat betreuren, of is het eigenlijk goed dat de filosofie zo weinig impact heeft? Het antwoord daarop hangt natuurlijk af van wat precies onder ‘filosofie’ wordt verstaan. Hier zullen we het onderscheid tussen filosofische *kennis* en filosofische *vaardigheden* gebruiken om te onderzoeken hoe wenselijk filosofische impact is in (post-)Covid-tijden.

Filosofische kennis

We hebben weinig reden om heel optimistisch te zijn over de meerwaarde die filosofische kennis te bieden heeft voor individuen en samenlevingen die met deze crisis geconfronteerd worden. Dat metafysica en kunstfilosofie geen direct bruikbare inzichten leveren voor wie nu beslissingen moet nemen, zal weinigen verrassen. Beoefenaars van die wijsgerige disciplines hebben ook zelden beweerd veel praktisch relevante kennis te leveren.

Zelfs de domeinen die op het eerste gezicht sturend kunnen zijn – zoals ethiek en politieke filosofie – doen dat bij nader inzien niet of nauwelijks. Hoe interessant dat onderzoek ook is, ethische reflecties en inzichten blijken zelden richting te geven aan gedrag, zelfs niet in minder turbulente perioden (Rust &

Schwitzgebel 2016).

Bovendien maakt het zeer gespecialiseerde karakter van de huidige academische filosofie haar niet echt relevanter voor ons dagelijks leven. In de academische filosofie ziet veel eruit als het eindeloos herschikken van mozaïekstukjes op een stoeptegels, waarvoor alleen de mozaïekschikkers zelf enig enthousiasme kunnen opbrengen. In dat opzicht verschilt *filosofische* kennis sterk van *wetenschappelijke* kennis. De filosofische kennis is meestal té gespecialiseerd om relevant te zijn, de wetenschappelijke kennis is vaak juist relevant *omdat ze erg gespecialiseerd is*.

Let wel, dat wil niet noodzakelijk zeggen dat andere wetenschappen het veel beter doen dan de filosofie. In de psychologie heeft Stuart Ritchie in zijn tekst ‘Don’t trust the psychologist on coronavirus’ aan het begin van de coronacrisis een soortgelijk argument als het onze ontwikkeld. Hij beweert dat de psychologie zelf een gebied is dat in een diepe crisis verkeert, en dat ze eerst haar eigen zaken op orde moet brengen vooraleer ze enig nuttig of betrouwbaar advies kan geven. Omdat de resultaten van veel belangrijke psychologische onderzoeken niet kunnen worden herhaald en omdat veel andere psychologische bevindingen niet kunnen worden gegeneraliseerd naar situaties buiten het lab, zou het onverstandig zijn om te vertrouwen op het advies van psychologen als zoveel op het spel staat als nu het geval is. De situatie zou ietwat anders zijn als we een onderscheid zouden kunnen maken tussen waardevol en problematisch onderzoek. Toch is dat op dit moment niet echt mogelijk voor de subdomeinen die in de huidige context het meest nuttig lijken (zoals de sociale psychologie): “How can we be sure that the results of behavioural science experiments — even those that are based on bigger or more representative samples than 156 undergrads — are relevant to our current situation? The answer is that we can’t.” (Ritchie, 2020).²

Natuurlijk zijn er wel wat relevante verschillen tussen de psychologie en de filosofie. Zo kan de filosofie zich gelukkig prijzen niet gebukt te gaan onder een replicatiecrisis. Er bestaat ook weinig gevaar dat de filosofie verkeerde en wilde voorspellingen doet, simpelweg omdat de filosofie zich over het algemeen niet bezighoudt met voorspellen. Toch zijn er minstens twee andere problemen met de filosofie, die haar waarde voor de aanpak van een globale crisis vermoedelijk nog kleiner maken dan de waarde van de (sociale) psychologie.

Ten eerste is er diepe onenigheid onder filosofen over de meest fundamentele zaken. Bourget en Chalmers (2013) ondervroegen meer dan 900 professionele filosofen. Hun onderzoek liet zien dat er over het algemeen *geen* consensus bestaat over wat dan ook. Zelfs het bestaan van een externe wereld, onafhankelijk van onze geest, wordt betwist door bijna 20% van de deelnemers aan hun onderzoek. Dat betekent dat men de opvattingen van een filosoof bijna nooit mag beschouwen als de opvattingen van de discipline, eenvoudigweg omdat er binnen de filosofie zeer weinig algemeen gedeelde opvattingen zijn. Andere disciplines bereiken af en toe een consensus over belangrijke kwesties, terwijl dat in filosofie eigenlijk nooit of nauwelijks gebeurt.

Ten tweede werken veel andere academische disciplines op basis van methodologisch en systematisch verworven empirische evidentie, terwijl er geen – of in ieder geval geen gemakkelijke – manier is om de meeste filosofische beweringen empirisch te toetsen. Daarom is het bijna onmogelijk om de (verbale) argumenten van filosofen te corrigeren met behulp van empirische gegevens.

Filosofische vaardigheden

Gevraagd naar de maatschappelijke waarde van filosofen, verwijst men soms naar een bepaald type vaardigheid. Het gaat dan meer specifiek over de *kritische* vaardigheden waarin filosofen zouden grossieren. Die vaardigheden zouden vruchtbaar kunnen worden toegepast op nagenoeg alles, zonder dat er een diepe inhoudelijke kennis van de materie vereist is. Men kan bijgevolg een goed geschoold, academisch filosoof laten opdraven om het beleid in vraag te stellen, de democratische inhoud van besluitvormingsprocessen te bekritisieren, een bepaald discours kritisch te bekijken, enzovoort.

We willen benadrukken dat filosofen niet het monopolie hebben op kritische vaardigheden. Een kritische houding is een deugd in vele beroepen, en vele niet-filosofische opleidingen maken zich ook sterk bij te dragen aan een kritische attitude. Beschikken filosofen dan meer over die vaardigheden, of blinkt de filosoof uit in een bepaald type van kritiek of kritisch denken?

Het lijkt dat de kritische vaardigheden van filosofen op minstens twee gebieden te situeren zijn. Ten eerste analyseren filosofen concepten en uitdrukkingen. Toegepast op de huidige context: de analyse van een concept of discours wordt gebruikt om kritisch om te gaan met nieuwe zinnen en uitdrukkingen, zoals Boris Johnsons idee dat ‘goed, solide Brits gezond verstand’ voldoende is ‘om het virus te bestrijden’. Dergelijke analyses kunnen dan tot doel hebben aan te tonen dat er niet zoiets bestaat als gezond verstand, of dat het verkeerd is om oorlogsmetaforen te gebruiken in een medische context, of om de ‘Britishness’ van het gezond verstand in vraag te stellen. Hoewel het duidelijk is dat dit soort kritisch onderzoek kan worden uitgevoerd met betrekking tot de coronacrisis, is het twijfelachtig of het een significant effect heeft. Publieke tussenkomsten zijn meestal te kort en te vluchtig om echt inzicht te verschaffen in de problemen van het taalgebruik, als het taalgebruik al echt problematisch zou zijn. Bovendien zijn dergelijke onderzoeken niet uniek voor de filosofie: sociologen maken bijvoorbeeld ook dergelijke analyses.

Ten tweede kan filosofische kritiek zich richten op redeneringen, dat wil zeggen: men onderscheidt en onderzoekt argumenten, men evalueert het verband tussen argument en conclusie, veronderstellingen worden expliciet gemaakt, enzovoort. In de context van triage en contacttracering kan filosofisch werk relevant zijn voor de coronacrisis. Waarom? In deze context worden beslissingen genomen waarbij morele waarden als privacy in het geding zijn en kunnen botsen

met waarden als veiligheid en gezondheid, en deze afwegingen vragen om de best mogelijke argumentatie. Toch willen we de aandacht vestigen op het graduele karakter van kritische vaardigheden. Je zou kunnen vermoeden dat filosofen deze vaardigheden beter hebben ontwikkeld, al was het maar omdat hun academische opleiding meer gericht is op deze vaardigheden dan andere academische programma's. Toch suggereert een recente meta-analyse dat er zeer weinig verschil is in de verbetering van kritische denkvaardigheden over verschillende opleidingen heen (Huber & Kuncel 2016). Dit brengt met zich mee dat veel niet-filosofen ook over de nodige kritische vaardigheden beschikken.

Er is nog een andere reden voor waakzaamheid. Filosofen denken vaak dat, omdat ze goed kunnen redeneren, hun oordelen minder onderhevig zijn aan vooroordelen dan de oordelen van leken (zie bijvoorbeeld Williamson 2011). Wij betwijfelen dat. Vaesen en collega's (2013) hebben bijvoorbeeld laten zien dat de intuïtie van deskundige filosofen over belangrijke filosofische kwesties sterk verschilt afhankelijk van hun moedertaal. Ook Schwitzgebel en Cushman (2015) laten zien dat framing en de volgorde van presentatie van invloed zijn op het morele oordeel van professionele filosofen. Kortom, de oordelen en argumentatieve vaardigheden van filosofen lijken evenzeer te worden beïnvloed door vooroordelen als de oordelen van leken.

Bovendien gaat de invloed van vooroordelen gepaard met rationaliseren. Sterker nog, het lijkt erop dat rationalisatie zelfs wordt versterkt door academische intelligentie en expertise in verbale argumentatie, die typisch geacht worden voor filosofen (Taber en Lodge 2006). Filosofen zijn er niet alleen beter in, empirische studies tonen ook aan dat filosofen waarschijnlijk meer rationaliseren dan leken (Schwitzgebel en Cushman 2012, 2015). De onlangs overleden politieke filosoof Gerald Gaus verwoordt het als volgt: "We live in an age of deep ideological and moral conflict [...] Each is convinced that his political views represent the truth, but to your neighbor they are errors. In the midst of this, mainstream political philosophy continues to spin out endless rationalizations of the theorist's ideological convictions." (<http://www.gaus.biz/>) Wij denken dat er weinig of geen reden is om te geloven dat dit anders is wanneer filosofen nadenken over een plotselinge en onverwachte gebeurtenis (zoals de globale uitbraak van een virus), gezien onze emotionele reacties op dergelijke gebeurtenissen en de rol die emoties spelen bij het versterken van vooroordelen (Schwarz & Clore 2003). Op z'n minst lijkt het aangehaalde empirisch onderzoek een probleem voor de waarde van opiniestukken, nochtans de plaats waar menig filosoof een maatschappelijke rol denkt te kunnen vervullen. Immers, zulke stukken worden voor publicatie niet kritisch nagelezen door collega's, waardoor de vooringenomen analyses en argumenten van de professionele filosoof geen echte tegenkanting krijgen.

Dit alles betekent niet dat de (publieke) filosofie in tijden als deze volkomen nutteloos is. Ten eerste kunnen filosofen het publiek en de beleidsmakers beschermen tegen de onzinnige beweringen van andere filosofen.

De fysicus Steven Weinberg (1994, 166) was erg sceptisch over de meerwaarde van wetenschapsfilosofie voor zijn discipline. Tegelijk erkende hij wel dat “[t]he insights of philosophers have occasionally benefited physicists, but generally in a negative fashion—by protecting them from the preconceptions of other philosophers.” Mutatis mutandis zou men hetzelfde kunnen zeggen over de meerwaarde van filosofen voor beleid.

Bovendien zijn veel beleidsmakers en experten – vaak zonder het zelf te weten – amateurfilosofen. De filosofie die door deze amateurs geproduceerd wordt, is misschien niet minder juist of onjuist dan de stellingen van academische filosofen, maar die laatste zijn wel beter in het expliciteren van filosofische veronderstellingen die het publieke debat vormgeven en in het formuleren van alternatieven voor deze veronderstellingen. Wanneer die assumpties worden blootgelegd zullen ze vaak blijken minder vanzelfsprekend te zijn dan algemeen aangenomen.

Het aangeven van onzekerheid kan belangrijk zijn, zeker als er zoveel mensen zijn die naar zekerheid lijken te verlangen. Zo schreef filosoof Erik Anger (2020) een belangrijk opiniestuk waarin hij het belang benadrukte van epistemische nederigheid tijdens een pandemie, een virale pandemie die – wat de situatie nog verergert – gepaard ging met een pandemie van overmoed. We willen benadrukken dat een dergelijke nederigheid ook een deugd is voor filosofen.³

Noten:

1 Zie: <https://www.ie.edu/school-global-public-affairs/faculty-and-research/publications/covid-19-cultivating-critical-thinking-important-ever/>

2 Voor een gelijklopende analyse van de politicologie, zie Telock 2017.

3 Dit is de vertaalde en gewijzigde versie van onze Engelse tekst die in *Philosophy Today* werd gepubliceerd.